

CZU: 343.82:316.624.3-058.56

[http://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_14](http://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_14)

ROLUL INFRASTRUCTURII PENITENCIARE ȘI A CADRULUI LEGAL ÎN DIMINUAREA EFECTELOR PRODUSE DE SUBCULTURA CRIMINALĂ A PERSOANELOR PRIVATE DE LIBERTATE

*Victor MORARU, Victor SAMOILENCO**Universitatea de Stat din Moldova*

Subcultura criminală a persoanelor condamnate la pedeapsa închisorii produce în mediul carceral efecte negative printre care segregarea și stratificarea socială a condamnaților, abuzul fizic și psihic asupra anumitor categorii de deținuți, rezistența la efectele pozitive ale acțiunilor de resocializare etc. Atât teoria, cât și practica au demonstrat deja că nimicirea subculturilor nu se poate realiza fără a atrage alte consecințe mai grave, precum formarea unei alte subculturi mult mai periculoase. În aceste condiții, un obiectiv mult mai realist este slăbirea efectelor subculturii în mediul carceral. În realizarea acestui obiectiv, rolul infrastructurii și a cadrului legal este unul extrem de important. Mai mult, în cazul cadrului legal, declarăm expres că acesta este inutil în lipsa unui cadru de implementare. În acest articol, urmează, așadar, să explicăm formarea subculturii criminale în instituțiile penitenciare inclusiv prin factori infrastructurali și să argumentăm că legile execuțional-penale în lipsa unui cadru de implementare a acestora nu își au rostul și nu pot produce efectul represiv-educativ asupra condamnaților.

Cuvinte-cheie: subcultură, infrastructură, cadru legal, factori infrastructurali, cadru de implementare, sistem progresiv de executare a pedepsei.

THE ROLE OF THE INFRASTRUCTURE AND THE LEGAL FRAMEWORK IN REDUCING THE EFFECTS PRODUCED BY THE CRIMINAL SUBCULTURE OF PERSONS DEPRIVED OF LIBERTY

The criminal subculture of people sentenced to prison produces negative effects in the prison environment, including segregation and social stratification of convicts, physical and mental abuse of certain categories of prisoners, resistance to the positive effects of resocialization actions, etc. Both theory and practice have already demonstrated that the destruction of subcultures cannot be achieved without attracting other more serious consequences, such as the formation of another subculture, but much more dangerous than the first. Under these conditions, a much more realistic objective is to weaken the effects of the subculture in the prison environment. In achieving this objective, the role of the infrastructure and the legal framework is extremely important. Moreover, in the case of the legal framework, we expressly state that it is useless without an implementation framework. In this article, we are going to explain the formation of the criminal subculture in penitentiary institutions including through infrastructural factors, and to argue that the laws for the execution of criminal sentences without a framework for their implementation have no purpose and they cannot produce the repressive-educational effect on the convicts.

Keywords: subculture, infrastructure, legal framework, infrastructural factors, implementation framework, progressive sentencing system.

Sistemul penitenciar și legislația execuțional-penală reprezintă două elemente extrem de importante prin care se înfăptuiește justiția penală în Republica Moldova și oriunde în lume. Am greși crezând că odată cu intrarea în vigoare a unei sentințe definitive de condamnare s-a finalizat înfăptuirea actului de justiție. Admitem numai finalitatea procesului penal, însă actul de justiție implică în sine și etapa post-procesuală, când sunt executate sentințele, iar această etapă este cea mai importantă, din toate punctele de vedere: victimele sau eventual succesorii acestora resimt satisfacția morală ca rezultat al încarcerării infractorului, ultimul conștientizează gravitatea faptei ca rezultat al consecințelor, în mare parte psihologice, produse în urma privării sale de libertate, iar statul își îndeplinește rolul său coercitiv, preventiv și corecțional.

Corectitudinea procedurală, transparența, echitatea, nu sunt niște condiții care se impun numai în faza urmăririi penale și judecării cauzelor penale. Acestea sunt condiții care se impun și în raport cu executarea sentințelor de condamnare, mai ales a sentințelor de condamnare care dispun pedepse penale privative de libertate. Din păcate, există prea mulți factori care intervin negativ în procesul execuțional. Pe lângă nivelul încă destul de înalt al corupției existent în sistemul de justiție, care se răsfrânge și asupra subsistemului său penitenciar, există și o rezistență din partea condamnaților, una colectivă, extrem de bine organizată și, mai ales, în afara legii și justificată prin argumente false. Această rezistență se concretizează în conduite specifice, originare în convingeri și motivații criminale ale condamnaților și sunt sintetizate într-un sistem perimat de norme informale, nescrise, nejuridice, neetice, cu siguranță antisociale, foarte flexibile la schimbările din interiorul sistemului penitenciar și chiar al instituției penitenciare concrete.

S-a creat obișnuința de a uni generic aceste norme într-o singură noțiune: subcultura criminală. Nu este doar o formă de „manifestare subiacentă a culturii elementare” [1] așa cum este menționat în unele surse explicative, ci mai curând o contracultură bazată pe principii și valori neautentice, prezentate contrar, prin recurgerea la argumente false. De asemenea nu este o creație recentă. Dimpotrivă, parvine din vechile închisori sovietice, a existat mai întâi un prototip al acesteia, a evoluat în tandem cu alte procese și transformări din sfera sociumului, s-a perpetuat în mediul extracarceral devenind un fenomen pan-sovietic, s-a conservat foarte bine în perioada post-sovietică pe teritoriul fostelor state membre, formând cu flagelul acesteia existente în afara spațiului carceral o „rețea subculturală” unică în lume, prin conținut, prin dimensiune, prin brutalitate, prin nivelul înalt de cooperare și ierarhizare a adeptilor, prin scopul ei antisocial și desigur prin numărul de victime pe care îl produce atât în rândul condamnaților, cât și al persoanelor civile.

Printre efectele specifice acestei subculturi trebuie să enumerăm încălcarea frecventă a regimului de detenție de către condamnați, stratificarea socială a condamnaților, actele de violență fizică și psihică asupra anumitor categorii de condamnați, introducerea și consumul de alcool sau droguri în penitenciar, cultivarea patosului pentru jocurile de hazard, săvârșirea de noi infracțiuni etc. Aceste efecte ale subculturii criminale împiedică realizarea scopului, misiunii și obiectivelor de bază în virtutea cărora au fost create penitenciarele. Un efect mai deosebit al subculturii, reflectat nemijlocit în conduita condamnaților este rezistența acestora la influențele pozitive ale acțiunilor de resocializare. Cu alte cuvinte, determină ca însăși corectarea comportamentului infracțional în detenție să fie compromisă. Per a contrario, deținuții își socializează în mediul de detenție experiența, convingerile și chiar fanteziile criminale, astfel, din ură pentru victimă și stafful penitenciar care-i pune interdicții, păstrează o atitudine răzbunătoare, formându-și o inspirație și o energetică criminală caracterizată prin dorința de a face rău și de a încălca legile, iar din acest motiv, unii condamnați recidivează săvârșind infracțiuni chiar cu mult mai grave decât cea din care a rezultat prima condamnare.

Personalul penitenciar nu poate să combată definitiv această subkultură. Chiar dacă ar reuși, în locul ei s-ar forma alta mult mai dură, deoarece subculturalizarea este o trăsătură a oamenilor care au suferit un eșec de adaptare la mediul social. Or, condamnații reprezintă o astfel de categorie. Totodată, fenomenul subculturalizării în mediul de detenție apare și ca o rezistență la efectele condamnării, și anume, ca un efect la limitarea libertății și a unor posibilități, fapt care generează un anumit nivel de cooperare între condamnați privitor la satisfacerea unor interese, cooperare care a devenit între timp reglementată de anumite norme informale. Totuși, pot fi diminuate unele din efectele pe care această subkultură le produce. Combaterea până la excludere a subculturii criminale din rutina penitenciarului este în sine o luptă cu morile de vânt, deoarece anumite tradiții criminale s-au consolidat atât de puternic, încât pur și simplu nu pot fi abolite. Caracterul ezoteric al acestei subculturi determină ca alte tradiții să fie cunoscute numai de cei „experimentați” ori „inițiați” în acest stil de viață (pentru că această subkultură este apreciată de condamnați ca și un stil de viață), prin urmare, nefiind relevate autorităților, nu pot fi nici interzise prin norme legale.

Prin urmare, inutilitatea combaterii definitive a subculturii criminale a condamnaților (din motiv că va fi creată alta mult mai brutală) și chiar imposibilitatea realizării acestui fapt, nu exclude posibilitatea de a slăbi efectele negative pe care această subkultură le produce atât în mediul de detenție, cât și în societate. Într-un final, scopul nu ar trebui să fie combaterea subculturii, ci asigurarea unui nivel cât mai înalt de securitate în penitenciar și de respectare a regimului de detenție. Acest fapt presupune ca în penitenciar să predomină decisiv ordinea impusă de angajați și nu cea impusă de persoanele private de libertate prin sistemul lor

de norme antisociale. Spre exemplu: în virtutea normelor legale, administrația penitenciarului tratează pe condamnați nediscriminatoriu (sau cel puțin așa ar trebui), în virtutea normelor subculturale, condamnații se stratifică social pe clase, unele dominante sau superioare, altele subordonate sau inferioare. Din această stratificare rezultă că o anumită „pătură socială” va fi limitată în unele drepturi, cum ar fi accesul în cantină sau alte încăperi ale penitenciarului, utilizarea unor facilități ale penitenciarului, frecventarea în comun cu reprezentanții castei dominante a unor activități educative și de resocializare etc. Diminuarea efectelor subculturii în acest caz va începe cu crearea condițiilor ca deținuții considerați inferiori în virtutea normelor de subcultură să poată folosi unele încăperi și facilități ale penitenciarului, însă numai la anumite ore, să poată frecventa unele activități educative și de resocializare împreună cu deținuții din casta dominantă, însă fiind plasați la mese diferite și la distanță rezonabilă etc.

Firește, pentru angajați normele condamnaților nu ar trebui să constituie un motiv de îngrijorare, deoarece au propriul sistem de reguli profesionale, respectiv care au forță juridică și sunt obligați să le respecte pentru a practica și excela în profesie. Totuși, pentru condamnați aceste reguli reprezintă ceva chiar foarte temător, deoarece nerespectarea lor este un motiv pentru a fi pedepsit, iar pedepsele presupun neapărat agresiune fizică din partea altor deținuți.

De fapt, și în subcultura cadrelor penitenciare există elemente comune cu subcultura condamnaților, și anume ideea că în funcție de strictetea regimului și nivelul de securitate asigurat de către angajați se poate determina „culoarea” penitenciarului. În penitenciarul unde predomină subcultura, atât angajații, cât și condamnații afirmă că „zona este ciornaia”, adică „penitenciarul este negru, dominat de condamnați”, dimpotrivă, când predomină regimul strict și nivelul înalt de securitate, se spune că „zona este crasnaia”, sau în traducere că „penitenciarul este roșu, al polițailor”. Din păcate, sunt și penitenciare sau doar angajați ai unor penitenciare care în mod direct sau indirect acceptă normele subculturale. Spre exemplu, se adresează cu diferite apelative la unii condamnați, refuză prin pretexte contactul profesional cu unele persoane condamnate etc.

Acest fapt este imediat sesizat de condamnați și pentru ei aceasta înseamnă o victorie, deoarece au determinat un angajat să le asimileze normele. Ei vor recurge la diferite tertipuri pentru a-l atrage pe respectivul angajat în diferite scheme – de introducere a telefoanelor mobile în zona locativă, a alcoolului, a substanțelor interzise, de a-l convinge să aibă o atitudine rudimentară și neprofesională în timpul unor măsuri de regim, precum efectuarea apelului nominal, percheziții opinate sau inopinate etc. Acesta este motivul pentru care în sistemul penitenciar este necesar un management strict, mai ales în ce privește cadrele, bazat pe portuniformă și disciplină, pe cunoașterea legislației și respectarea ei. Unii neagă utilitatea acestei discipline militare, însă ar prefera ca angajații acestei structuri de forță să militeze și să se țină cu toată tenacitatea de ea. În primul rând pentru că impune o distanță psihologică între angajat și condamnat, dar și pentru că stabilește în mod indirect o limită a bunului simț în relaționarea cu ei.

Adorația normelor subculturale de către unii angajați ai sistemului penitenciar este în esență consecința unor crize din societate. La fel ca și aderența nemijlocită la subcultură a unor persoane, private de libertate sau nu. Admitem că una din manifestările acestor crize este nihilismul juridic. Opinia în cauză am identificat-o și în studiile doamnei Babanina Daria Vasilievna, un criminolog din Federația Rusă care subliniază faptul că „în cazul crizelor sociale, care favorizează subculturalizarea populației, nihilismul juridic reprezintă catalizatorul lor puternic, răspândit atât în sfera de zi cu zi a vieții sociale, cât și în activitățile reprezentanților organelor de drept, iar consecințele negative ale nihilismului unei părți semnificative a membrilor societății determină în cele din urmă ca aceștia să piardă unele elemente universale și fundamentale ale conștiinței juridice, extrem de constructive, precum libertatea, responsabilitatea, datoria, solidaritatea, patriotismul, acestea constituind acele principii directe care determină implicarea fiecărei persoane în societate și în stat” [2, p. 36].

Nihilismul juridic implică deseori și un nihilism moral. Mai frecvent acesta se manifestă la tineri, motiv pentru care și subculturalizarea este un proces care decurge rapid și simplu la această categorie de vârstă. Gomțian Ovsep Aramaisovici, un sociolog din Federația Rusă, a analizat tendința și gradul de aderență la subcultura criminală a diferitor grupuri de vârstă în mediul extracarceral, confirmând că în mare parte aceasta se prezintă seductivă pentru adolescenți și tineri, specificând că și alți autori consideră „natura agresivă a acestui fenomen ca vizând în primul rând mediul lor, cel mai adaptabil și supus influenței mediului

extern” [3, p. 36]. Acest fapt este valabil și pentru persoanele încarcerate. Dacă am efectua un studiu sociologic în oricare penitenciar din Republica Moldova, am constata că legile lumii interlope sunt susținute cu un mai mare nivel de fanatism anume de către condamnații tineri, cei adulți fiind mai relaxați, și probabil, motivați extrinsec să adere la grupul subcultural datorită posibilității de a avea condiții de trai mai bune, acces la unele produse interzise etc. Efectele subculturii criminale, așadar, sunt mult mai vizibile la populația încarcerată tânără. În același timp, momentul cel mai oportun pentru realizarea schimbării comportamentale o atestăm tot la tineri, deoarece ei au șansa să se bucure de această schimbare mai mult timp.

Pentru a diminua efectele subculturii criminale, atât cele produse asupra societății carcerale, cât și cele produse în sfera personalității condamnaților, este extrem de important de a acorda tinerilor încarcerați o atenție sporită la etapa de identificare și planificare a acțiunilor de resocializare, cât și în decursul implementării lor. De asemenea, este importantă asigurarea respectării regimului de detenție. În ambele cazuri autoritățile din penitenciar înregistrează eșecuri lamentabile, însă cu siguranță nu exclusiv din cauza unor culpe profesionale a angajaților. Trebuie să recunoaștem că prezența subculturii criminale în penitenciarele din Republica Moldova este favorizată și de lipsa unei bune infrastructuri penitenciare. Or, remedierea acestui aspect nu ține atât de competența autorităților din penitenciare, cât de structurile care asigură managementul acestor instituții.

Rolul important al infrastructurii în buna desfășurare a proceselor din mediul carceral este de altfel o opinie împărțită. A. Crudu menționează că „situația actuală din instituțiile penitenciare se datorează și infrastructurii învechite al acestor instituții, infrastructură care a fost moștenită din fosta URSS, unde nu existau criteriile actuale de separare a condamnaților, iar procesul corecțional nu era organizat conform unui sistem progresiv” [4, p. 142]. Și V. Cojocaru consideră că „infrastructura învechită, care nu este adaptată la sistemul de celule și nu permite separarea condamnaților în sectoare mici, în combinație cu insuficiența personalului custodial duce la perpetuarea violenței și subculturii în mediul penitenciar” [5, p. 51].

Pentru că sensul noțiunii de infrastructură nu este unul de maximă precizie, existând un amalgam de opinii, se impun anumite precizări. O definiție a noțiunii de infrastructură receptată într-un studiu scientometric realizat în Republica Moldova atinge în mod deosebit sensul pe care autorii prezentului articol îl au în vedere atunci când se referă la infrastructura penitenciară: „sistemul de facilități, echipamente și servicii necesare operării unei organizații” [6, p. 21]. Și Organizația Internațională de Standardizare (ISO) statuează cerințele vizavi de infrastructură într-un sistem de management al calității, prevăzând ca „organizația să determine, să pună la dispoziție și să mențină infrastructura necesară pentru operarea proceselor sale și pentru realizarea conformității produselor și a serviciilor” [7], descriind și 4 componente de bază ale infrastructurii organizaționale: „a) clădirile și utilitățile asociate; b) echipamentele, inclusiv software-uri și hardware-uri; c) resurse pentru transport; d) tehnologie informațională și comunicații” [7].

Până în acest moment, în literatura de specialitate subcultura criminală a condamnaților a fost explicată cauzal prin factori psihologici, sociali, culturologici etc., însă nu am atestat explicații cauzale care să invoce factori infrastructurali. Prin factorii infrastructurali ai subculturii penitenciare (criminale) subînțelegem influența negativă viciilor sistemului de facilități, echipamente și servicii necesare desfășurării activității instituției penitenciare în condiții de normalitate, în scopul îndeplinirii eficiente a misiunii și obiectivelor în virtutea cărora a fost creată. Considerăm așadar, că diminuarea efectelor subculturii criminale în spațiile de detenție nu ar reprezenta o sarcină atât de dificilă pentru angajații penitenciarelor dacă s-ar efectua un management mai calitativ al acestor instituții, inclusiv pe segmentul infrastructurii, a căror componente stabilite de ISO au fost enumerate anterior. În continuare vom încerca să argumentăm influența fiecărui component asupra subculturii.

Clădirile și utilitățile asociate. Pentru a funcționa în condiții de normalitate, fiecare instituție penitenciară are nevoie de un număr satisfăcător de încăperi atât pentru angajați, cât și pentru condamnați. Scopul acestor încăperi sunt varii, dar le vom enumera pe cele esențiale: a) spații pentru desfășurarea acțiunilor de resocializare în vederea executării art. 241-242 din Codul de executare al Republicii Moldova (în continuare CE RM); b) spații de cazare pentru condamnați, necesare executării art. 225-226 din CE RM și art. 9-17 din Hotărârea Guvernului nr. 583 din 26.05.2006 cu privire la aprobarea Statutului Executării Pedepsei de către Condamnați (în continuare SEPC); c) spații pentru deținerea condamnaților în condiții de carantină în

conformitate cu prevederile art. 200, al. 6 al CE RM; d) spații necesare executării art. 206, privitor la asigurarea securității personale a condamnaților din CE RM; e) spații necesare executării art. 213 din CE RM, privitor la întrevederile condamnaților; f) spații necesare pentru executarea art. 231 din CE RM privitor la acordarea asistenței medicale; g) spații necesare executării sancțiunii disciplinare „izolarea disciplinară” în condițiile art. 246, al. 1, lit. „e” din CE RM; h) spații pentru executarea aplicării măsurilor de constrângere cu caracter medical alcoolicilor și narcomanilor în conformitate cu art.103 din Codul Penal al Republicii Moldova și art. 289 din CE RM; i) spații pentru executarea Legii nr. 105 din 16.05.2008 cu privire la protecția martorilor și altor participanți la procesul penal; j) spații pentru executarea art. 229 din CE RM, privitor la refuzul de hrană; k) spații pentru executarea art. 207 din CE RM, privitor la asigurarea conștiinței și libertății profesionale a condamnaților [8-11].

S-a încercat crearea unei aparențe precum că sistemul penitenciar, în termeni relativi, este asigurat cu spațiu necesar desfășurării activității sale în condiții de normalitate. Totuși, în momentul executării legilor care guvernează peste domeniul execuțional-penal, apar probleme specifice anume din cauza lipsei de spațiu și încăperi. Din cauza acestei probleme infrastructurale are loc întreținerea în comun a unui număr mare de persoane private de libertate. C. Osadci notează că „majoritatea savanților contemporani recunosc că anume întreținerea în comun a unui număr mare de condamnați nu numai că îngreunează lucrul individual cu ei, dar și se reflectă negativ asupra comportamentului lor, încurajează dezvoltarea tradițiilor subculturii criminale, micșorează substanțial eficacitatea măsurilor de asigurare a securității și creează un mediu favorabil pentru comiterea diferitor tipuri de infracțiuni” [12, p. 207].

De fapt, nu doar lipsa încăperilor, ci și dislocarea lor nereușită reprezintă o problemă. Din păcate, edificiile instituțiilor penitenciare nu au fost proiectate strategic, pentru a servi scopului acestora, fiind vorba despre diferite clădiri vechi, construite, după cum deja am menționat, în perioada sovietică după proiecte dubioase și care ulterior au fost adaptate și amenajate cum s-a putut mai bine de către administrațiile instituțiilor penitenciare. În continuare vom ilustra câteva exemple practice referitor la modalitatea în care problema lipsei de încăperi și a amplasării nereușite a acestora favorizează răspândirea fenomenului de subcultură criminală în mediul de detenție.

Legislația execuțional-penală prevede diferite criterii de deținere separată a unor categorii de condamnați. Unele dintre aceste criterii sunt esențiale pentru a stopa răspândirea și perpetuarea fenomenului de subcultură criminală. La art. 205 din CE RM este stipulat ca „persoanele aflate la prima condamnare să se dețină separat de persoanele anterior condamnate la pedeapsa închisorii și au antecedente penale nestinse” [8]. Limitarea la maxim posibil a acestor 2 categorii de condamnați este esențială. Ea se extinde și asupra preveniților, conform stipulărilor din art. 309 al aceluiași cod: „în locurile de arest preventiv se dețin separate persoanele care pentru prima dată se află sub arest preventiv de persoanele care anterior au fost deținute în penitenciare” [8].

Pentru a se conserva, a se răspândi și a se obiectiva, fiecare cultură ori subcultură are nevoie de elemente ale civilizației: documente, tipărituri, vestigii, temple, alte obiecte de cult. Acestea poartă amprenta culturii sau subculturii. Subcultura carcerală se particularizează de altele inclusiv prin faptul că nu posedă aceste elemente civilizaționale. Unicii ei purtători sunt condamnații înșiși, iar transmiterea ideologiei criminale are loc prin transferul acesteia de la un condamnat la altul. Este de așteptat respectiv ca persoanele anterior condamnate să fie agenții care transmit tradițiile și normele lumii interlope iar persoanele aflate la prima încarcerare să fie agenții care le preiau și asimilează în propriul sistem valoric. Iată de ce criteriile de separație a condamnaților adoptate de legiuitorul moldav nu sunt esențiale doar pentru menținerea regimului și securității în penitenciar, dar și pentru controlul răspândirii subculturii, chiar dacă în momentul elaborării și adoptării legii, cel mai probabil nu s-a ținut cont de acest criteriu.

Din păcate, realitățile penitenciarelor sunt conturate diferit în Republica Moldova: unele au condițiile necesare de a asigura respectarea criteriilor de separație menționate, altele întrunesc doar parțial aceste condiții. Este o certitudine faptul că în penitenciarele care au suficient spațiu de cazare și dotările necesare pentru a respecta aceste criterii de separație, contactul dintre categoriile de condamnați menționate nu este limitat în totalitate, deoarece o mare problemă a sistemului penitenciar a constituit-o și o constituie în continuare numărul și amenajarea curților de primblare, la care condamnații au acces în virtutea art. 215 CE RM cel puțin o oră pe zi, iar în cazuri de excepție cel puțin 2 ore pe zi. Pentru a asigura dreptul de a petrece

timp în aer liber al condamnaților, angajații sunt nevoiți să încalce aceste criterii de separație, astfel, persoanele aflate la prima încarcerare au posibilitatea de a socializa cu persoanele care au trecut și experiență criminală. Prin urmare, lacunele infrastructurii logistice a penitenciarelor este unul din factorii-cheie care condiționează subculturalizarea persoanelor aflate la prima încarcerare.

O altă situație tipică penitenciarelor se conturează în contextul aplicării art. 229 CE RM privitor la refuzul de hrană. Între reprezentanții autorităților criminale ale penitenciarelor și membrii administrației deseori apar contradicții vizavi de gestionarea masei de condamnați: primii doresc să impună o ordine favorabilă lor, dar prin admiterea unor încălcări grave ale legislației execuțional-penale, ultimii doresc să impună o ordine exclusiv fundamentată pe prevederile legale. Pentru a-și atinge obiectivele, autoritățile interlope (blatnaie) pot impune un număr masiv de condamnați să scrie cereri de refuzare a hranei sau petiții. Unele cereri invocă motive pertinente, însă în cele mai comune cazuri, motivele sunt aberante. Anume amenajarea defectuoasă a curților de primblare și drumul parcurs de condamnați în momentul escortării către acestea favorizează aprovizionarea cu hrană a condamnaților deținuți în condițiile art. 229 CE RM de către ceilalți condamnați. Membrii administrației pot bănui această aprovizionare, însă în cele mai frecvente cazuri nu au certitudini.

Este evident că după un anumit număr de zile al condamnaților petrecut în greva foamei, autoritățile să își facă griji privitor la evoluția stării de sănătate a acestora și să crească șansele de a recurge la compromisuri în favoarea condamnaților, cu atât mai mult că în istoria instituțiilor penitenciare au fost cazuri de deces survenite din cauza refuzului de hrană. În plus, un număr mare de condamnați aflați în greva foamei reprezintă o situație destul de tensionată și îngrijorătoare pentru tot staff-ul penitenciar, stresul profesional care rezultă din această stare de fapt, deteriorează stabilitatea și caracterul pașnic al relațiilor dintre angajați, care se ceartă, se acuză reciproc și acest lucru nu este în detrimental adeptilor subculturii, ci în folosul lor. Iarăși, curțile de primblare trebuie amenajate într-un mod în care să nu faciliteze interacțiunea anumitor categorii de condamnați – cei aflați în greva foamei și cei care nu stau în greva foamei.

Un alt exemplu pe care dorim să îl ilustrăm este legat de aplicarea art. 206 CE RM. Unii adepți ai subculturii intră în conflict cu semenii lor sau conștientizează că nu se pot adapta în grupul respectiv, deși inițial au pretins altfel. Desprinderea de grupul subcultural deseori se produce concomitent cu crearea unei situații de pericol pentru ei privitor la securitatea personală. Pentru a evita răfuiala din partea autorităților interlope, membrii administrației recurg la asigurarea securității personale prin izolarea condamnatului de masa de condamnați, însă, iarăși, dislocarea nereușită a celulelor permite intimidarea verbală a respectivilor condamnați și exercitarea unui presing psihologic asupra acestora de către alți condamnați la indicația autorităților criminale. Acest fapt denotă că stratificarea socială și stigmatizarea unor deținuți în virtutea normelor subculturale este favorizată într-o oarecare măsură și de lipsa infrastructurii.

Echipamentele, inclusiv software-uri și hardware-uri. Acestea sunt elemente ale infrastructurii care determină mai puțin subculturalizarea persoanelor private de libertate. Totuși, desfășurarea eficientă a acțiunilor de resocializare, care reprezintă o modalitate de a desocializa indivizii încarcerați din subcultură în vederea resocializării într-o cultură prosocială nu poate avea loc în lipsa acestor echipamente. Ele sunt necesare atât în procesul de identificare și planificare a acțiunilor de resocializare, cât și pe toată durata implementării lor în conformitate cu planul individual de resocializare care este perfectat pentru fiecare condamnat în parte.

Resurse pentru transport. În mare parte, angajații sistemului penitenciar nu folosesc mașini de serviciu, deplasându-se cu mașinile personale. Unitățile de transport din dotarea penitenciarelor, mai ales cele destinate unui număr mai mare de pasageri, sunt utilizate mai curând pentru escortarea condamnaților și mai rar în scop de serviciu. Totuși, modalitatea de escortare a deținuților de la penitenciar spre instanța de judecată sau de la o instituție penitenciară la alta, nu respectă deseori criteriul privind separarea deținuților cu trecut infracțional de cei aflați la prima condamnare, astfel, normele subculturale sunt preluate de cei neinițiați, grupul subcultural se extinde iar fenomenul subculturii capătă o amploare și mai mare. La deplasarea deținuților dintr-un penitenciar în altul trebuie să se țină cont de criteriile privind deținerea separată a diferitor categorii de deținuți. Sintagma „deținere separată” din CE RM nu se referă numai la perioada petrecută în celulă, ci integral asupra perioadei în care persoana condamnată se află în custodia statului, respectiv și pe durata etapării ori escortării din afara penitenciarului.

Tehnologie informațională (TI) și comunicații. În logistica tehnologiei informaționale și a comunicațiilor

intră rețeaua de internet, rețeaua telefonică a colaboratorilor, aparatele taxofonice pentru condamnați, de asemenea stațiile radio care asigură comunicarea sub identitate codificată între colaboratori, bazele de date și orice alt echipament al cărui destinație este transmiterea și receptarea informației. Inclusiv softurile de recepționare și transmitere a e-mailurilor ar subscrie mai curând acestui element al infrastructurii, decât echipamentelor software. Importanța acestora a atins o nouă dimensiune pe perioada pandemiei COVID-19, când, pe de o parte, trebuiau limitate contactele umane, pe de altă parte, ele erau necesare pentru a soluționa anumite probleme și a asigura continuitatea unor procese în penitenciar. Tehnologiile informaționale și comunicațiile nu influențează direct răspândirea subculturii ori manifestarea unor efecte ale ei. Totuși, indispensabilitatea lor pentru desfășurarea în condiții de normalitate a activităților zilnice, de rutină în instituțiile penitenciare determină o influență indirectă și asupra proceselor din cadrul societății carcerale, așa cum sunt în esență procesele subculturale.

Dezvoltarea TI și al comunicațiilor în penitenciare ar contribui la raționalizarea unor procese. Spre exemplu, ar micșora durata unor proceduri, astfel cadrele ar putea să se concentreze mai mult pe acțiunile menite să amelioreze efectele subculturalizării. În special este necesară digitalizarea dosarelor personale ale condamnaților, deoarece actualul model al bazei de date – SIARPAC oferă informații incomplete despre aceștia și deseori în contradicție cu informația din dosar, angajații fiind nevoiți să consulte atât baza de date, cât și dosarul personal al condamnatului. În mod normal, pentru a consulta un dosar, trebuie să apelezi la Secția Evidență Deținuți, să fii inclus în registru, să primești apoi să returnezi contra semnătură dosarul. Aceste proceduri pot fi omise dacă dosarul ar exista concomitent și în formă digitalizată. Cum am mai spus, optimizarea unei acțiuni determină o economie de timp care poate fi valorificată în activități mult mai importante, axate nemijlocit pe asigurarea respectării regimului și schimbarea comportamentală a deținuților (ex.: desfășurarea unui program terapeutic, organizarea unei instruirii etc.).

În infrastructura penitenciarului mai intră și o serie de echipamente tehnice necesare contracarării obiectelor interzise pe care condamnații doresc să le introducă în penitenciar, contracarării revoltelor în masă, actelor de violență etc. Printre acestea enumerăm: a) aparate de detectare a metalelor, telefoane, substanțe interzise – truscane, scanere; b) armament; c) dispozitive de înregistrare audio/video portabile; d) mijloace speciale – cătușe, scuturi de protecție, bastoane; e) sisteme de pază perimetrală și supraveghere video; f) câini etc. Toate acestea sunt extrem de importante, iar fără ele penitenciarul nu și-ar putea demonstra efectiv forța sa coercitivă asupra condamnaților, nu s-ar putea crea un context favorabil pentru diminuarea efectelor subculturii criminale, ar deveni mult mai dificilă menținerea ordinii, securității, precum și asigurarea respectării regimului. Atingeră scopurilor și obiectivelor acestui gen de instituții juridico-statale este nemijlocit legată de achiziționarea unor astfel de resurse. Modernizarea infrastructurii tehnice de siguranță penitenciară este importantă și pentru securitatea colaboratorilor, a civililor care vizitează ocazional instituția, a diferitor oficiali de stat etc.

În sens juridic, nu ar fi greșit să spunem că subcultura criminală funcționează asemeni unui grup criminal organizat. Toate normele și tradițiile lumii interlope în cele din urmă nu constituie decât paravan pentru săvârșirea unor noi infracțiuni. Mijloacele anterior menționate contribuie semnificativ la contracararea, depistarea și chiar probarea acestor infracțiuni. Zădărnicierea planurilor infracționale ale elitei criminale este o latură foarte importantă în combaterea subculturii criminale deoarece datorită acestui fapt, îi împiedicăm pe condamnați să dobândească mijloace financiare necesare pentru conservarea și răspândirea ei în mediul de detenție. Anume prin continuarea activității criminale în mediul de detenție, condamnații își creează propria infrastructură și propria logistică necesară întreținerii sistemului perimat de norme ce servește drept temelie a subculturii. Infrastructura tehnică de siguranță penitenciară este, așadar, unul din mijloacele prin care autoritățile penitenciare reușesc să țină sub control criminalitatea în mediul de detenție și să îi împiedice pe condamnați să își construiască propria lor infrastructură. De asemenea, sunt zădărniciți și anumite infracțiuni coordonate din penitenciar dar săvârșite la libertate, penitenciarul fiind o instituție care în modul cel mai direct își aduce aportul la asigurarea ordinii de drept și protejarea civililor.

În concluzie, infrastructura penitenciară este esențială pentru a atenua efectele subculturii criminale în acest gen de instituții și a ține sub control fenomenul în mediul deținuților. Ea este un mijloc și o condiție inerentă aplicării legislației execuțional-penale. Rolul infrastructurii este îndeosebi important în asigurarea respectării criteriilor de separație prevăzute de CE RM și SEPC, separație care la rândul ei este necesară

în virtutea următoarelor aspecte: a) necesitatea de a respecta drepturile condamnaților, inclusiv dreptul la securitate personală; b) necesitatea de a organiza în mod individualizat și diferențiat procesul de influențare coercitiv-educativă asupra persoanelor private de libertate; c) necesitatea de a controla răspândirea subculturii în mediul de detenție prin împiedicarea persoanelor anterior condamnate să-și socializeze ideile în mediul condamnaților aflați la prima încarcerare. De asemenea, infrastructura este importantă pentru desfășurarea activității penitenciarului în condiții de normalitate, altfel încât scopul, obiectivele și misiunea lui de bază să fie atinse, respectiv prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni, schimbarea comportamentală și resocializarea condamnaților, asigurarea executării pedepsei în condiții de siguranță și într-o manieră în care să nu lezeze drepturile și demnitatea omului etc.

Un alt element care asigură diminuarea efectelor subculturii criminale în mediul de detenție, pe lângă cadrul infrastructural, este cadrul legal. Deși subcultura criminală nu constituie la moment obiectul căreiva legi, mai ales a uneia care să guverneze peste sistemul execuțional-penal, trebuie să admitem că anumite reglementări din SEPC și din CE RM, fără a face trimiteri nemijlocite la subkultură, vizează în mod indirect și distrugerea acestui flagel criminal din sânul societății carcerale din țara noastră. Una din aceste reglementări vizează deținerea separată a diferitor categorii de condamnați, astfel minorii se dețin separat de majori, femeile se dețin separat de bărbați, prevenții de condamnați etc. De asemenea, legea prevede ca „în scopul sporirii siguranței condamnaților sau creării condițiilor pentru tratamentul lor, administrația penitenciarului poate aplica și alte criterii de deținere separată a condamnaților decât cele prevăzute expres.” Reiese că, în scopul sporirii siguranței condamnaților, administrația penitenciarului, valorificând diverse informații operative, ar putea să documenteze persoanele care susțin subcultura și să le dețină într-un sector separat sau să le limiteze dreptul de deplasare în zona locativă a penitenciarului.

Există, așadar, pârghii legale de a controla fenomenul subculturii criminale în mediul de detenție, însă stilul de management al instituțiilor carcerale a presupus întodeauna conducerea acestora cu ajutorul castei dominante a condamnaților. Nu doar din cauza fenomenului corupțional s-a ajuns la această situație. A fost și este de fapt opțiunea cea mai simplă de a menține o relativă stabilitate în zona locativă a penitenciarelor. Depășirea acestei situații înseamnă scoaterea dintr-o zonă de confort a unui număr imens de angajați și nu s-ar înfăptui fără scandaluri și conflicte atât între angajați, cât și între deținuții revoltați de noile restricții care se impun. În legătură cu această situație, A. Crudu menționează că „fiind extrem de înrădăcinată, subcultura criminală din Republica Moldova dictează personalului penitenciar regulile de separare informală a condamnaților, iar aceștia din urmă acceptă această separare pentru a crea aparența controlului asupra întregului penitenciar, cu alte cuvinte, colaborarea personalului penitenciar cu liderii subculturii criminale nu face altceva decât să întărească și mai mult rolul ultimilor în rândul tuturor condamnaților” [4, p. 141].

Premisele legale care există la moment pentru a întrerupe această cooperare vicioasă dintre angajații penitenciarelor și reprezentanții elitei criminale nu sunt pe deplin valorificate din păcate. Este din ce în ce mai frecvent abordată problema trecerii la un sistem progresiv de executare a pedepsei pe care nu-l vom comenta în cadrul acestui articol, deoarece conceptul acestuia nu a fost elaborat și prezentat într-o variantă oficială și definitivă. Avem o părere pozitivă despre actualul cadru legal de executare a pedepselor penale privative de libertate, nu însă și despre modalitatea de implementare (executare) a acestuia. Ce ne-ar face să credem că o nouă lege privind executarea pedepselor va cunoaște un nivel de implementare capabil să schimbe radical realitatea existentă în penitenciarele țării noastre? Să investim energie, timp și bani în legi mai bune. Considerăm necesar că ar trebui create mecanisme funcționale prin care să monitorizăm respectarea actualelor legi care reglementează raporturile juridice ce apar în procesul punerii în executare a sentințelor de condamnare la pedeapsa închisorii și închisoarea pe viață.

Însăși norma prevăzută în art. 205, al. 2 al CE RM – „administrația penitenciarului poate aplica și alte criterii de deținere separată a condamnaților decât cele prevăzute”, oferă managerilor din subdiviziuni toate pârghiile necesare și suficiente de a ține sub control răspândirea subculturii criminale în mediul de detenție și de a atenua efectele acestei subculturi asupra deținuților. Măsuri drastice pentru a implementa această normă în sensul diminuării efectelor normelor de subkultură nu sunt luate la moment din următoarele considerente: a) infrastructura vicioasă care nu permite deținerea condamnaților în grupuri mai mici; b) efectele de moment, dar extrem de greu de gestionat pe care le pot genera astfel de măsuri în mediul deținuților –

creșterea numărului de automutilări, creșterea numărului de condamnați care scriu cerere la refuz de hrană, un număr mare de petiții la Avocatul Poporului și alte structuri, deteriorarea celulelor, atac asupra colaboratorilor, alte forme de manifestare a nevrozelor tipice condamnaților.

Totuși, dacă s-ar decide la nivel de sistem intensificarea respectării regimului, avem convingerea că aceste efecte secundare nu ar dura mai mult de jumătate de an, deoarece și colaboratorii au destule pârghii legale pentru a le atenua: a) aplicarea cu strictețe maximă a sancțiunilor disciplinare, în special suspendarea dreptului la colete, suspendarea dreptului la întrevederi de scurtă și de lungă durată, izolarea disciplinară și schimbarea regimului; b) compensarea privilegiată a zilelor de muncă (art. 575 SEPC), facilitare accesibilă doar condamnaților antrenați la munci remunerate, dar care nu au sancțiuni disciplinare active; c) articolele 91-92 din Codul Penal privind eliberarea condiționată și înlocuirea pedepsei cu o pedeapsă mai blândă, care în esență ar trebui să reprezinte facilități numai pentru acei condamnați dispuși să respecte regimul și să fregventeze cu regularitate și cu maximă eficiență acțiunile de resocializare (despre grațiere și amnistie nu menționăm, deoarece ele sunt aplicate mai rar, dar și ele constituie premise în măsura în care implică o trecere prealabilă a condamnatului prin Comisia Penitenciară în vederea aprobării unei caracteristici).

Resimțind efectul represiv al legii pentru o perioadă rezonabilă de timp, condamnații ar căuta la un moment dat să o respecte pentru a beneficia de facilitățile acesteia privind înlocuirea pedepsei / eliberarea condiționată înainte de termen (art. 91-92 CP RM), măsurile de stimulare (art. 243 CE RM) și compensarea privilegiată a zilelor de muncă (art. 575 SEPC). Nu ar fi greșit să afirmăm că redresarea situației în instituțiile penitenciare ar fi un joc psihologic intitulat „cine rezistă mai mult, oamenii legii sau condamnații?”.

Rezultă că subcultura criminală în mediul de detenție nu s-a răspândit ca urmare a imperfecțiunii legii, ci ca rezultat al nerespectării ei de către angajați pe o durată mare de timp, ca rezultat al întorlocării oamenilor legii cu reprezentanții elitei criminale, în scopul de a crea o stabilitate aparentă în penitenciar fără a depune efort sau vorbim chiar de o întorlocare ce poartă emblema corupției, devenită atât de tipică țării noastre, încât ne-am obișnuit cu ea și ne pare a fi o normalitate. Descinderile efectuate asupra unor foști lideri de la ANP la finele anului 2020 confirmă că această conlucrare dintre angajații penitenciarelor și reprezentanții grupului subcultural din penitenciare este cu atât mai gravă, cu cât despre ea nu doar că erau la curent și era agreată, dar chiar luau parte însăși managerii de top în schimbul unor beneficii.

Prin cele expuse supra, autorii prezentului articol nu încearcă să facă o pledoarie în favoarea actualelor reglementări execuțional-penale, și în defavoarea celor în curs de elaborare, care susțin sistemul progresiv, ci doar sugerează că, indiferent de calea pe care o va urma legiuitorul în acest sens, concomitent cu măsurile legislative să fie întreprinse și măsuri legate de dezvoltarea unor cunoștințe, abilități și competențe la cadrele penitenciare vizavi de combaterea subculturii. Acestea pot fi clasificate în mai multe categorii: a) competențe juridice; b) competențe organizatorice; c) competențe emoționale și de comunicare; d) competențe deontologice etc. Dezvoltarea acestor competențe la cadrele penitenciare în contextul diminuării subculturii devine imperativă. Ele vor necesita și o evaluare permanentă. În primul rând, pentru că măsurile care se doresc întreprinse vor avea în mediul de detenție un impact poate mult mai răsunător decât cel produs de o lovitură de stat în cadrul unei societăți mai largi. Comparația nu este deloc exagerată: vor exista scandaluri, tensiuni, surmenaj, dar este necesar ca, odată și odată, în combaterea subculturii criminale să se acționeze cu mai multă fermitate, și nu doar la nivel declarativ.

Împărtășim opiniile doamnei T. Mărgărint, autoarea unui studiu filosofico-culturologic asupra subculturalismului carceral, care susține: „activitatea de combatere a subculturii penitenciare este una care presupune stres, frustrare, nesiguranță, conflicte interpersonale și intrapersonale, impact asupra capacității de muncă”, însă tot ea afirmă că „succesul în combaterea subculturii penitenciare presupune sporirea profesionalismului angajaților din penitenciare” [13, p. 155]. A. Racu afirmă că la moment „influența subculturii penitenciare asupra comportamentului individual și de grup al condamnaților este mai intensă și mai puternică, decât influența organizațiilor formale și a instituțiilor sociale” [14, p. 41]. Nu ne putem aștepta ca schimbarea stării de lucruri să vină odată cu o nouă intervenție a legiuitorului fără o intervenție concomitentă a diferitor categorii de profesioniști care activează în penitenciare și care trebuie în regim de urgență să își schimbe mentalitatea.

Așadar, cadrul juridic este extrem de important pentru diminuarea efectelor subculturii în mediul de

detenție, însă acesta este ca și un „loc gol” atunci când nu există concomitent un cadru de implementare care să cuprindă un ansamblu de instituții, subdiviziuni, angajați etc., organizați într-un sistem bine încheiat capabil să acționeze ferm și cu maximă corectitudine în vederea aplicării normelor legale, metaforic vorbind, în aval cu legea și nu în amonteale ei. Interesele meschine ale unor angajați trebuie identificate cât mai curând și de scos pe aceștia în afara sistemului. Cadrele trebuie să urmeze instruirii profesionale pentru a-și însuși acele cunoștințe, valori, atitudini și deprinderi necesare sporirii gradului lor de eficiență și relevanță pentru domeniul profesional în care activează, iar cadrelor motivate să facă schimbarea de creat oportunități în acest sens.

Reieșind din tematica abordată și problemele identificate, considerăm necesar de a reitera importanța cadrului infrastructural și al celui legal în diminuarea efectelor subculturii criminale a persoanelor private de libertate și prin punctarea următoarelor recomandări practice:

a) la nivelul structurii care manageriază sistemul penitenciar trebuie în continuare implementate decizii favorabile pentru dezvoltarea infrastructurii tuturor instituțiilor penitenciare din țara noastră, fiind importantă în special modernizarea infrastructurii tehnice de siguranță penitenciară și infrastructura construcțiilor, într-o manieră în care să permită deținerea condamnaților în număr mai mic și exercitarea unui control asupra rețelei de comunicare interpersonală a acestora, împiedicând astfel îndoctrinarea persoanelor aflate la prima încarcerare;

b) sunt binevenite oricare inițiative capabile să optimizeze procesul de muncă în sensul de a reduce numărul și durata procedurilor birocratice, acordând mai mult timp pentru acțiuni destinate exclusiv diminuării subculturii (ex. măsuri de regim, acțiuni de resocializare etc.);

c) instruirea profesională a cadrelor în domeniul combaterii subculturii, includerea unor criterii de performanță cu privire la acest aspect pentru fiecare categorie de profesioniști în parte (asistenți sociali, psihologi, ofițeri din regim, cadre medicale etc.);

d) cultivarea respectului pentru lege și întărirea competenței juridice a cadrelor;

e) reconstrucția paradigmatică a culturii organizaționale a instituțiilor penitenciare;

f) promovarea unor idealuri organizaționale specifice penitenciarului (ex. colaboratorul onest și devotat, colaboratorul bine pregătit din punct de vedere fizic, colaboratorul cu o vastă cunoaștere și cultură juridică etc.) ca reper profesional pentru tinerii angajați;

g) profilaxia conflictului organizațional și a altor flageluri negative specifice instituțiilor penitenciare care diminuează statutul și reputația personalului în fața condamnaților (mobingul, bârfa etc.);

h) exercitarea unui management al instituțiilor penitenciare cât mai riguros („cu mână de fier”) pe durata implementării măsurilor enunțate;

i) amendamente legislative numai în cazul în care setul de măsuri propus eșuează.

Referințe:

1. Academia Română. Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan”, DEX. Dictionarul Explicativ al Limbii Romane, București: Ed. Univers Enciclopedic, 1998, 1194 p. ISBN 978-973-9243-29-2.
2. БАБАНИНА, Д., В., Социально – политические факторы детерминации криминальной субкультуры несовершеннолетних, в Материалы конференций „Правовая культура в современном обществе”, 2021 г, ст. 428-433. ISBN 978-985-7155-84-2.
3. ГОМЦЯН, О. Криминальная субкультура: специфика, причины привлекательности и влияние на подростков и молодежь. В: Социология, №2/2021, Москва, 2021 г., ст. 36-40. ISSN 1812-9226.
4. CRUDU, A. Clasificarea și repartizarea condamnaților în cadrul unui sistem progresiv de executare a pedepsei. În: *Revista Națională de Drept*, nr. 1 (247) din 2022, p. 136-144.
5. COJOCARU, V. Abordări teoretico-practice privind regimurile de detenție în penitenciarele Republicii Moldova. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, nr. 3(58), 2021, p. 48-52. ISSN 1857-2405.
6. COJOCARU, I., ROȘCA, A., GUZUN, M., RUSU A., Menținerea și dezvoltarea infrastructurii publice de cercetare și inovare. În: *Akados*, nr. 4(47), 2017, p. 20-26. ISSN 1857-0461.
7. International Organization for Standardization. Quality management systems – Requirements. [Accesat la 27.11.2022] Disponibil: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:9001:ed-5:-v1:en>
8. Codul de Executare al Republicii Moldova

9. Hotărârea Guvernului nr. 583 din 26.05.2006 cu privire la aprobarea Statutului Executării Pedepsei de către Condamnați.
10. *Codul Penal al Republicii Moldova*.
11. Legea nr. 105 din 16.05.2008 cu privire la protecția martorilor și altor participanți la procesul penal.
12. OSADCII, C. Detenția separată a diferitor categorii de condamnați la închisoare: experiența țărilor străine și practica Republicii Moldova. În: *Anale științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al Republicii Moldova*, Științe juridice, nr. 14, 2021, p. 196-213. ISSN 1857-0976.
13. MĂRGĂRINT, T. Modele de suprimare a fenomenului subculturii în mediul penitenciar. În: materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”, vol. II - Științe Sociale, Chișinău, USM, din 7-8 noiembrie 2019, p. 155-158. ISBN 978-9975-149-51-8.
14. RACU, A. Studiu. Individualizarea executării pedepsei penale privative de libertate: realități și perspective. Chișinău, 2015, 71 p. [Accesat la 27.11.2022] Disponibil: http://justice.gov.md/public/files/file/reforma_sectorul_justitiei/pilonstudiu1/STUDIU_final_22.04.2015_-_act_6.5.8.p.1_DIP.pdf

Date despre autori:

Victor MORARU, doctor în drept, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: moraruvictor95@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-1654-2504

Victor SAMOILENCO, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: vic84@mail.ru

ORCID: 0000-0002-9277-5983

Prezentat la 14.12.2022